

SOCIJALNO-ETIČKE OPASKE O DUHOVNOJ I CRKVENOJ OBNOVI U DRŽAVAMA SREDNJE EUROPE

HELMUT RENÖCKL*

Teološki fakultet
Slovačka)
Sveučilišta u Češkim Budejovicama
članak
Češke Budejovice, Češka

UDK 282:172.13 (Češka,

Izvorni znanstveni

Primljeno: listopad 2005.

Sažetak

Rad donosi kratku analizu položaja Crkve u zemljama srednje Europe, uglavnom na temelju već objavljenih istraživanja, i konstatira kako u tim zemljama, iako su dugo bile pod komunističkim režimom, ima jako malo uvjerenih ateista. Međutim, osobito na primjeru Češke i Slovačke, jasno se uočava kako su, unatoč velikom postotku vjernika u tim zemljama, kršćani ostali kvantitativno marginalni i slabo utječu na društvena zbivanja. Jedan od razloga za takvo stanje nalazi se u činjenici što se među deklariranim vjernicima uočava veći postotak starijih, nego mlađih ljudi. Stoga se postavlja ključno pitanje: Hoće li Crkva ostati i dalje u getu ili će postati značajnim čimbenikom duhovne obnove ovog dijela Europe? Kršćani se, naime, premalo pojavljuju u javnosti, to uglavnom čine drugi. U radu se stoga naglašava važnost vjerodostojnosti i vitalnosti Crkve te se ukazuje na socijalno-etičke izazove u novoj Europi, osobito u kontekstu globalizacije, zaključujući kako nije alternativa povući se u geto i odreći se kršćanske inspiracije i socijalno-etičke orijentacije. Uloga je Crkve vjerodostojno življenje biblijskih sjećanja i obećanja, stoga autor tekst završava biblijskom opomenom da tko drži ruku na plugu, a gleda unatrag, nije odgovorio Kristovom pozivu i ne sudjeluje u izgradnji kraljevstva Božjeg.

* Prof. dr. sc. Helmut Renöckl, Teološki fakultet Sveučilišta u Češkim Budejovicama / Faculty of Theology, University of Češke Budejovice, Knežska 8, 37001 Češke Budejovice, Češka / Czech Republic.

Ključne riječi: etika, socijalna etika, globalizacija, Katolička Crkva, postkomunističke zemlje, srednja Europa.

Uvod

Iznenadni pad «željezne zavjese» 1989./1990. i raspad totalitarnoga sovjetskog imperija omogućili su novo političko oblikovanje Europe,¹ tj. fokus političke integracije postala je Europska unija. Godine 2004. uslijedilo je njezino proširenje na 25 članica prijemom srednjoeuropskih država koje su bile pod vladavinom komunizma do 1989./1990., k tomu su došli još Cipar i Malta.² Tako je konačno nadvladana poslijeratna podjela Europe. S obzirom na ove povijesne procese promjena i novih usmjerenja, postavlja se pitanje kako stoji stvar kršćanske nazočnosti i snage formiranja u zemljama srednje Europe. Po kršćanskom osviedočenju, moraju se snaga duha i relevantnost Crkve za osobni i društveni život bitno pokazati u «plodovima Duha». Prema naglascima Drugoga vatikanskog sabora, ovo važi posebno glede «znakova vremena». Traže se, dakle, odgovarajući prilozi kršćana i Crkvi za, sada moguće, novo oblikovanje cijele Europe u slobodi i pravdi.³

¹ Ovo razmišljanje se temelji prije svega na mojim iskustvima kao «putnika» između Sveučilišta Linz i České Budejovice, kao i na susretima i razgovorima u okviru «Udruženja za socijalnu etiku u Srednjoj Europi». Drugi bitni izvori su istraživački projekti provedeni od Paula M. Zulehnera i Miklósa Tomke, pod nazivom «Aufbruch» i «Pastoralni forum», o položaju religije i Crkve u zemljama u tranziciji, a koji su publicirani u nizu «Gott nach dem Kommunismus». Usp. M. TOMKA, A. MASLAUSKAITE, A. NAVICKAS, N. TOŠ, V. POTOČNIK, *Religion und Kirchen in Ost(Mittel)Europa: Ungarn, Litauen, Slowenien, Ostfildern*, 1999.; M. TOMKA, P. M. ZULEHNER, *Religion in den Reformländern Ost(Mittel)Europas*, Ostfildern, 1999.; A. MÁTÉ-TÓTH, P. MIKLUŠČÁK, *Kirche im Aufbruch. Zur pastoralen Entwicklung in Ost(Mittel)Europa – eine qualitative Studie*, Ostfildern, 2001.; A. MÁTÉ-TÓTH, *Theologie in Ost(Mittel)Europa. Ansätze und Traditionen*, Ostfildern, 2002. Vidi također studiju: M. SPIEKER (ur.), *Katholische Kirche und Zivilgesellschaft in Osteuropa. Postkommunistische Transformationsprozesse in Polen, Tschechien, der Slowakei und Litauen*, Paderborn, 2003. Više podataka u bibliografiji na kraju. Naime, u raspoloživom okviru navode se, pored direktno korištenih izvora, samo publikacije koje paradigmatički vode dalje.

² U međuvremenu su završeni pregovori o pristupu s Bugarskom i Rumunjskom, a razgovori s Hrvatskom tek su započeli. Kratki pregled: Europa der 25. Chancen und Risiken, u: *Europäische Rundschau* 32 (2004.), br. 1. Više o ovom procesu proširenja, prije svega s austrijskog stanovišta: M. SAJDIK, M. SCHWARZINGER, *Die EU-Erweiterung. Hintergrund, Entwicklung, Fakten*, Wien, 2003.; B. LIPPERT (ur.), *Bilanz und Folgeprobleme der EU-Erweiterung*, Baden-Baden, 2004.; M. CHARDON, S. FRECH, M. GROSSE HÜTTMANN (ur.), *EU-Osterweiterung, Chancen und Perspektiven*, Schwalbach/Taunus, 2005. Kritički stav: H. J. BIELING, J. STEINHILBER (ur.), *Die Konfiguration Europas. Dimensionen einer kritischen Integrationstheorie*, Münster, 2000.

³ Usp. H. JOAS, K. WIEGANDT (ur.), *Die kulturellen Werte Europas*, Frankfurt, ²2005.; E. BRIX, H. SCHMIDINGER (ur.), *Europa im Zeichen von Wissenschaft und Humanismus*, Wien, 2004.; M. MITTERAUER, *Warum Europa? Mittelalterliche Grundlagen eines Sonderwegs*, München, ⁴2004. Vidi također: H. PIRENNE, *Geschichte Europas, von der Völkerwanderung bis zur Reformation*, Frankfurt, 1956.

H. Renöckl, Socijalno-etičke opaske o duhovnoj i crkvenoj obnovi u državama srednje Europe, str. 263-286

1. Položaj Crkve u srednjoeuropskim državama

Teško je definirati duhovni prostor «srednje Europe», a još je kompliciranije dati aktualni pregled stanja: ne samo da treba voditi računa o vanjskim i nutarnjim razlikama između nekada «zapadnih» i bivših komunističkih zemalja, nego su tu i različite pretpostavke i položaj pojedinih bivših komunističkih zemalja, koje tek sada, nakon pada komunističkog jarma izlaze na površinu. Jedna pažnje vrijedna činjenica karakterizira duhovno-vjerski položaj u svim zemljama. Usprkos ateističkoj propagandi koja je trajala desetljećima i represiji svega vjerskoga, u post-komunističkim zemljama ima jako malo uvjerenih ateista. I dalje dominira duhovno-svjetonazorni vakuum, širi se skepsa i agnosticizam u različitim varijantama, većinom bez dubljeg utemeljenja. Čovjek je toliko zaokupljen u svagdašnjim mukama i nevoljama i potrebom dostići nešto što je propustio, da mu jedva ostaje vremena i energije za pitanja o dubljem i višem. Studije i osobna iskustva pokazuju prošireni interes za smislom, vrednotama i duhovnim, isto tako i za izričito religioznim. Sugovornike za ova pitanja ne traži se, međutim, u tradicionalnim Crkvama, nego negdje drugdje. Uglavnom se radi o novoj religioznosti i traženju smisla, koji se još nisu nigdje udomačili.⁴ Nada u novo crkveno-vjersko proljeće, poslije raspada spram vjere neprijateljski raspoloženog totalitarizma, nije se ispunila.

Uočljive su i potrebne objašnjenja velike razlike vjerskog razvoja poslije preokreta, u pojedinim državama: Može se konstatirati visoka, uglavnom stabilna crkvena vitalnost u Poljskoj, rastuća crkvena vitalnost u Slovačkoj i Hrvatskoj, također u Rumunjskoj i Bugarskoj, marginalna crkvenost ili čak u padu nakon preokreta u Češkoj, Istočnoj Njemačkoj⁵ i Estoniji. Upravo «najteže» zemlje predstavljale bi svojevrstan «ispit» i «laboratorij» glede

⁴ Ova su pitanja bila tema FEECA-kongresa 17.-19. 10. 1998. u Budimpešti. Dokumentacija u: H. RENÖCKL, M. BLANKENSTEIN (izd.), *Neue Religiosität fasziniert und verwirrt*, Budimpešta-Würzburg, 2001 (objavljeno i na mađarskom i češkom).

⁵ Usp. K. GABRIEL, J. PILVOUSEK, M. TOMKA, A. WILKE, A. WOLLBOLD, *Religion und Kirchen in Ost(Mittel)Europa: Deutschland-Ost*, Ostfildern, 2003.

H. Renöckl, Socijalno-etičke opaske o duhovnoj i crkvenoj obnovi u državama srednje Europe, str. 263-286

osposobljenosti za budućnost kršćanskih Crkvi i europske kulture, i stoga su posebno važne.⁶

⁶ Usp. P. KVATERNIK, Kirche und Gesellschaft in Slowenien, u: *Diakonia* 4 (2004.), str. 278-288.; A. MÁTÉ-TÓTH, Katholische Kirche im heutigen Ungarn, u: *Diakonia* 4(2004.), str. 52-57.

a. Prvi primjer:**Češka –nakon preokreta, kršćani i Crkve kvantitativno marginalni⁷**

- *Usporedba popisa stanovništva 1991.-2001.* (različiti službeni podaci⁸)

bez vjere:	1991: 39,92%	2001: 59% (72,63%)
rimokatolici:	1991: 39,03%(do oko 50%)	2001: 26,79% (22,4%)
evangelici:	1991: 2,48%	2001: 2,32% (1,2%)
husiti:	1991: 1,73%	2001: 0,7% (0,93%)
ostali:	1991: 0,67%	2001: 3,24%

Nakon preokreta zabilježen je nagli pad broja katolika i odgovarajući porast broja onih bez vjere, koje se ne smije prebrzo valorizirati kao ateiste. Jedno drugo opadanje je sigurno: među katolicima je visok broj starih i mali broj mladih!

- *Popis stanovništva 2001: Dobni podaci o onima bez vjere i katolicima*

	bez vjere	katolici
15-19	92%	6%
20-29	79%	17%
30-44	81%	14%
45-59	68%	27%
60 i stariji	51%	42%

Dok je u Moravskoj preživjelo više tradicionalnoga katolicizma, u Češkoj je, u najvećem dijelu zemlje, izrazita dijaspora katolika. U Češkoj ima još nešto

⁷ Puno podataka kod: P. KŘÍŽEK, Tschechische Republik, u: M. SPIEKER (izd.), *Katholische Kirche und Zivilgesellschaften in Osteuropa, Postkommunistische Transformationsprozesse in Polen, Tschechien, der Slowakei und Litauen*, Paderborn, 2003., str. 147-167. i L. PRUDKÝ, P. ARAČIĆ, K. NIKODEM, F. ŠANJEK, W. ZDANIEWICZ, M. TOMKA, *Religion und Kirchen in Ost(Mittel)Europa: Tschechien, Kroatien, Polen, Ostfildern*, 2001., str. 50-99.; M. KAPLÁNEK, Christentum und Religiosität in Tschechien. Fragmentarische Anfragen und Beobachtungen, u: *Diakonia 2* (2004.), str. 129-135.; P. SEPP, *Geheime Weißen. Die Frauen in der verborgenen tschechoslowakischen Kirche*, Koinótes, Ostfildern, 2004. O interpretaciji ovih empirijskih podataka: J. ŠRAJER, Theologische Ethik im Übergang – am Beispiel Tschechiens, u: W. GUGGENBERGER, G. LADNER (izd.), *Christlicher Glaube, Theologie und Ethik*, Münster, 2002., str. 73-88.; J. ŠRAJER, Die gesellschaftliche Lage Tschechiens im Hinblick auf die EU-Intergration, u: H. PRIBYL, H. RENÖCKL (izd.), *Was macht Europa zukunftsfähig? Sozialethische Perspektiven*, Würzburg, 2004., str. 288-299.; H. RENÖCKL, Tschechien – Ein Laboratorium für die Zukunftsfähigkeit christlicher und europäischer Kultur, u: W. GUGGENBERGER, G. LADNER (izd.), *Nav. dj.*, str. 53-71.

⁸ Ove razlike mogu biti u vezi s različitim pribrajanjem nejasnih odgovora. Načelno su podaci od manje vrijednosti nego na Zapadu. Naime, poslije totalitarnih desetljeća, primjetan je oprez kod otvorenog deklariranja pri popunjavanju upitnika s osobnim pitanjima. Međutim, unatoč tome, jasno se pokazuju snažni trendovi opadajuće erkvenosti.

malo svećenika (visok prosjek starosti), a ionako mali broj sjemeništaraca i dalje je u opadanju.

2003.: češke biskupije: 50 dijecezanskih sjemeništaraca
moravske biskupije: 98 dijecezanskih sjemeništaraca
2005.: češke biskupije: 31 dijecezanski sjemeništarac
moravske biskupije: 81 dijecezanski sjemeništarac

K tomu treba u Češkoj i Moravskoj pribrojati još po 40 redovničkih sjemeništaraca (nema službenih podataka). S druge strane imamo visoke brojke krštenja odraslih.

2003. češke biskupije 843
moravske biskupije 585.

Velik je broj završenih laika (ženskih i muških) i onih koji još studiraju, a male profesionalne šanse u crkvenom prostoru. Unatoč empirijskim podacima koji otrežnjavaju, upitna je teološka valorizacija češkog društva - ateističko ili ateizirano? Već kratka povijesna anamneza pokazuje, naročito u Češkoj, posebnu koncentraciju tereta crkvene i društveno-političke povijesti. Nakon uspješnog misijskog djelovanja Ćirila i Metoda, iz političkih razloga pozvani su bavorski misionari kako bi osigurali integraciju ovog područja formirano u njemačko carstvo; rani kulturni razvoj u multietničkom Pragu zahvaljujući rezidenciji carskog dvora te s tim povezani unutarcrkveni reformistički pokret, koji je bio potisnut; žestoki sukobi u vrijeme husitskih ustanaka, reformacije i protureformacije; rana jaka industrijalizacija – pastoralno zanemarena; u 19. i 20. stoljeću nacionalni sukobi; u vremenu između dva rata vlada koja je bila orijentirana nacionalno-prosvjetiteljski; užasna okupacija i diktatura u vrijeme nacionalsocijalizma; protjerivanje katolika njemačkog jezika (preko 30% stanovništva); jak komunistički progon Crkve; prisilno tjeranje seljaka u zadruge te, kao posljedica toga, razaranje sela kao kulturnih i vjerskih «biotopa».⁹

⁹ O. MÁDR, *Wie Kirche nicht stirbt. Zeugnis aus bedrängten Zeiten der tschechischen Kirche*, Leipzig, 1993. Usp. u tom djelu naročito dragocjen prilog: *Modus moriendi der Kirche*, str. 30-38. Vidi također: J. DOLISTA, T. MACHULA, Skepsis gegen alles von oben. Theologische Suchbewegungen in der tschechischen Übergangsgesellschaft, u: *ThPQ* 150 (2002.), br. 3, str. 284-295.; P. PITHART, P. PŘIHODA, M. OTÁHAL, *Wo ist unsere Heimat? Geschichte und Schicksal in den Ländern der böhmischen Krone*, München, 2003.; E. GATZ, Tschechien, u: E. GATZ (izd.), *Kirche und Katholizismus seit 1945*, sv. 2: Ostmittel- Ost- und Südosteuropa, Paderborn, 1999., str. 187-222.; N. PERZI, *Die Beneš-Dekrete. Eine europäische Tragödie*, St. Pölten, 2003. Vrijedno je spomenuti i socijalno pismo angažiranih čeških kršćana, a objavljeno od Češke biskupske konferencije: SEKRETERIÁT ČESKÉ BISKUPSKÉ KONFERENCE, *Pokoj a dobro, List k sociálním otázkám v České republice k veřejné diskusi*, Praha, 2000. Tekst je preveden i na njemački: SEKRETERIAT DER TSCHECHISCHEN BISCHOFSKONFERENZ (izd.), *Frieden und Wohl, Eine Denkschrift zu den sozialen Fragen in der Tschechischen Republik zur öffentlichen Diskussion*, Prag, 2001.

Prema središnjoj biblijskoj orijentaciji, polazimo od toga da je Bog s ljudima posebice u teškim životnim situacijama, s potlačenima i ranjenima. Katoličkom identitetu¹⁰ svojstveno je uvjerenje da Bog želi spasenje sviju i stoga Crkva mora upotrijebiti sve snage da ljudi to mogu iskusiti. Ako ljudi u Češkoj, i drugim područjima sa slično slabom crkvenošću, tražeći smisao i duhovnost ne primijete Crkvu kao svoga sugovornika, ne treba prebrzo valorizirati, nego intenzivno razmišljati i pastoralno se potruditi: Tko je od koga udaljen? Ljudi od Crkve? Crkva od ljudi i njihovih važnih potreba? Na pastoralno-teološkom simpoziju na Sveučilištu u Južnoj Češkoj, u listopadu 2004., opat Martin Werlen iz Einsiedelna dao je svom referatu naslov u skladu sa zahtjevom iz Pravila sv. Benedikta: »Slušati one, od kojih se ništa ne očekuje!«

b. Drugi primjer:

Slovačka nakon preokreta – jaka crkvena vitalnost, slaba nazočnost u oblikovanju društva¹¹

Situacija Crkve u Slovačkoj bitno je različita od one u Češkoj. Slovački položaj bio je, naime, mjerodavan za pripreme i programiranje simpozija iz socijalne etike našeg «Udruženja za katoličku socijalnu etiku u srednjoj Europi» 31. 3. – 2.4. 2005. u Bratislavi.¹² Polazna točka bile su izjave predsjednika Slovačke biskupske konferencije, prof. dr. Tondra, a vrijedne su razmišljanja: Od preokreta u Slovačkoj možemo konstatirati radosno povećanje crkvene vitalnosti. Crkve i sjemeništa su puni. Ali kod novog društvenog formiranja u Slovačkoj kršćani se malo pojavljuju u javnosti - to čine uglavnom drugi.

¹⁰ Pojašnjenje i učvršćivanje identiteta je važan zadatak u prelaznim vremenima, kako osobno tako i za Crkvu. Prilog tomu bio je FEECA-kongres 24-27. 5. 1995 u Pragu. Dokumentacija u: H. RENÖCKL, T. HALIK (izd.), *Katholische Identität in multikultureller Lage?*, FEECA-KBE, Bonn-Würzburg, 1996. (objavljeno isto tako na češkom i mađarskom). Glede «katoličkog identiteta» treba imati na umu, u smislu 2. vatikanskog sabora: To nije «čvrsta tvrđava» ili «stanje posjeda», nego poziv i zadaća, učiniti iskustveno nazočnom općenitu spasenjsku Božju volju, njegovu ljekovitu blizinu. Naravno, ova duhovna dubina katoličkog identiteta zahtijeva lojalnost i suradnju s konkretnom, povijesno nastalom Crkvom, s njenim jakim i slabim stranama, upravo u teškim momentima. S druge strane bi se konkretne crkvene izjave, struktura i praksa Crkve morale inspirirati, orijentirati i dati korigirati u duhovnoj dubini.

¹¹ Detaljni podaci: L. ŽALOUKOVÁ, Slovački, u: M. SPIEKER (izd.), *Katholische Kirche und Zivilgesellschaft in Osteuropa, Postkommunistische Transformationsprozesse in Polen, Tschechien, der Slowakei und Litauen*, Paderborn, 2003., str. 245-311.; M. S. ĐURICA, Die Slowakei, u: E. GATZ (izd.), *Kirche und Katholizismus seit 1945*, sv. 2: Ostmittel, Ost- und Südosteuropa, Paderborn, 1999., str. 161-164.; D. A. DUFFEROVÁ, Gesellschaft und Kirche in der Slowakei, u: H. PRIBYL, H. RENÖCKL (izd.), *Was macht Europa zukunftsfähig? Sozialethische Perspektiven*, Würzburg, 2004., str. 261-271.; M. BUTAŠOVÁ, Die pastorale Lage in der Slowakei, u: *Diakonia* 5 (2004.), str. 361-368.; K. P. SCHWARZ, *Tschechen und Slowaken. Der lange Weg zur friedlichen Trennung*, Beč, 1993.

¹² U suradnji s Biskupskom konferencijom Slovačke i Teološkim fakultetom Sveučilišta u Trnavi, s ukupno 130 sudionika iz 10 zemalja srednje Europe. Dokumentacija se obrađuje i bit će publicirana početkom 2006. (H. RENÖCKL, A. DUFFEROVA, A. RAMMER, *Rudern auf stürmischer See*).

Socijalno-etički promatrano, postoji velika potreba za djelovanjem: priznavajući makroekonomske napretke i radost zbog postignutog članstva u EU, ne smijemo zaboraviti da se razlike između bogatstva, utjecaja i šansi pojedinih grupa i regija, odnosno osiromašenje, nemoć i manjak šansi drugih, brzo povećavaju.

Ove izjave, vrijedne razmatranja, tiču se prvenstveno katoličke socijalne etike, i to ne samo glede razvoja u Slovačkoj. Bez ignoriranja razlika među pojedinim zemljama, i u drugim državama srednje Europe, i cijele Europe, primjetna je relativno mala nazočnost kršćana pri novim društvenim događanjima u Europi koja sada srasta. Njezina snaga formuliranja i prije svega stvarna društvena snaga formiranja glede socijalnih izazova - preko centralizacije bogatstva, utjecaja i šansi jednih i odgovarajućeg povećanja osiromašenja, nemoći, manjka šansi drugih - očito je preslaba.

Za moto ovoga simpozija izabrali smo, podsjećajući se biblijske scene oluje na moru (usp. Mk 4,35-41; Lk 8,22-25; Mt 8,23-27): «Veslati, upravljati na olujnom moru». Nakon pada komunističkih totalitarnih režima i raspada i rascjepa Europe, događaju se velike promjene na svim područjima života. Središnja uprava, odozgo, koja je prije dominirala, zamijenjena je pluralizmom i dinamikom koju se više ne može nadgledati. Preokretom je došlo do jasnih poboljšanja i dobitnika, ali ima i pogoršanja i gubitnika. Nije ih malo koji svoju situaciju sada osjećaju kao goru, nesigurniju i manje zaštićenu nego prije. U cijelom nizu post-komunističkih zemalja empirijske studije pokazuju da većina ispitanika ovako razmišlja: »U vrijeme komunizma bilo mi je bolje nego danas.« Mnogi ističu: »Novi ekonomski i politički čimbenici, iz zemlje i inozemstva, još se manje brinu za potrebe jednostavnih ljudi, nego moćnici koji su upravo odstupili.« Kakvima se ovim ljudima čine, i kako se ostvaruju «europske vrijednosti»?

U takvoj pluralističko-dinamičkoj situaciji Crkvama nije lako, kako u Slovačkoj, tako u Češkoj i u drugim srednjoeuropskim zemljama. S obzirom na biblijsku scenu olujnog mora, treba pitati: Da li crkvene smjernice, kršćanska duhovnost, pastoral i briga za obrazovanje ohrabruju i osposobljavaju za veslanje i upravljanje kroz visoke valove aktualnih društvenih promjena? Suradnja kršćana i Crkvi na modeliranju u našem ekonomski, znanstveno, tehnički i medijski formiranom društvu zahtijeva kako odgovarajuće stručne kompetencije, tako i etičku orijentaciju, više nego ikada utemeljenu nadu. Potrebni su nam čvrsti, inter-disciplinarno izrađeni koncepti i realni programi za njihovu implementaciju. Pitanje koje se postavlja našoj katoličkoj socijalnoj etici jest: Kako, u našoj kompliciranoj društvenoj situaciji skicirati, posredovati i

realizirati djelotvorne priloge za opće dobro i pravdu? Na ovim se pitanjima u Bratislavi intenzivno radilo, unatoč velikim naporima, u vrlo dobroj, ohrabrujućoj atmosferi.

2. Šanse i tereti transformacije Europe

Europa sada ima povijesnu šansu novog formiranja u slobodi, duhovno je to jedan kairos.¹³ Povijesnu se šansu može i promašiti ili pokvariti! Raspoloženje zasada nije dobro, ni kod stanovništva, ni u vrhu političkog vodstva. Naravno da nestanak «željezne zavjese», spajanje do sada razdvojenih sfera, ne samo «tamo», nego i «kod nas», ima kao posljedicu velike promjene na svim područjima. Reakcije na Zapadu, u dobrostojećim krajevima, s usporedno dobrim okvirnim uvjetima, prije svega su nesnalaženje i blokada. Na razini vodećih zakopava se u partikularne i kratkoročne interese i pritom se gubi perspektiva i moć formiranja zajedničkoga i onoga što je sposobno za budućnost. To su jasno pokazali teški porazi na putu prema jednom minimalnom ustavu EU.¹⁴ Ljudi osjećaju da su promjene u tijeku, nova orijentacija potrebna, ali su nesigurni i htjeli bi, naravno, dobiti ono što poznaju i što im je ugodno. Potrebne bi bile vodeće snage, koje ne zamagljuje probleme, nego poznaju putove koji vode dalje, koji krče, i mogu vjerodostojno posredovati, a da ljude pritom ne uljuljaju. Na žalost, takve su osobe trenutno vrlo rijetke, u politici, u privredi a također i u Crkvi.

Očitovanja o stanju i perspektivama duhovne obnove u postkomunističkim zemljama nisu laka u nepreglednoj situaciji promjena, jednostavni odgovori bili bi krivi. Ne bih se htio ubrojiti među one koji olako daju svoje ocjene, bez razumijevanja za probleme ljudi u teškim okvirnim uvjetima trebaju nadvladati. Ako je jasan i smjer puta kojim treba ići, ostaje procjena moguće dužine koraka i slijeda koraka; zadaća teška, koju jedva

¹³ Usp. W. FÜRST, J. DRUMM, W. M. SCHRÖDER (izd.), *Ideen für Europa. Christliche Perspektiven der Europapolitik*, Münster, 2004., K. KOCH, *Christsein in einem neuen Europa. Provokationen und Perspektiven*, Freiburg/Schweiz, 1992.; H. C. EHALT (izd.), *Schlaraffenland? Europa neu denken. Auf der Suche nach einer neuen Identität für den alten Kontinent*, Weitra, 2005.

¹⁴ Razmišljanja o projektu EU-ustava iz vremena prije poteškoća: P. ALTMAIER, *Unterwegs zu einem Europäischen Verfassungsvertrag. Der Entwurf des Europäischen Konvents*, u: W. FÜRST, J. DRUMM, W. M. SCHRÖDER (izd.), *Nav. dj.*, str. 95-120.; E. KAPPELARI, *Christen, christliche Kirchen und die Zukunft Europas*, u: H. PRIBYL, H. RENÖCKL (izd.), *Was macht Europa zukunftsfähig? Sozialethische Perspektiven*, Würzburg, 2004., str. 52-65.; F. LEINEMANN, *Brennpunkte der europäischen Verfassungsdebatte aus kirchlicher Sicht*, u: S. BALOBAN, A. RAUSCHER (izd.) *Herausforderung Europa. Die Christen im Spannungsfeld von nationaler Identität, demokratischer Gesellschaft und politischer Kultur*, München, 2004., str. 111-117.

možemo izvana procijeniti.¹⁵ Veseli činjenica da kršćani i Crkve u svim postkomunističkim zemljama imaju veliki ugled, unatoč opravdanoj i neopravdanoj kritici. Iako je njihov položaj kompliciran, a resursi oskudni, pokazuju se često bitno vitalnijima i «izdržljivijima» od kršćana na Zapadu. Od njih se puno očekuje, jer nije zaboravljeno da je Crkva u komunističkom vremenu – pored svih nesavršenosti i slabosti - bila jedina velika institucija koja je štitila ljude i njihovo dostojanstvo i koja je bitno pridonijela oslobađajućem preokretu i njegovu tijeku, bez prolijevanja krvi. Usporedno s malim ugledom drugih velikih društvenih ustanova, Crkva se svugdje jasno više cijeni.

S druge strane, ne treba previdjeti da su duhovna zakržljalosť i oštećenja tijekom dugih desetljeća totalitarizma velike kao i materijalne. Njihovo odstranjivanje, odnosno izlječenje, treba jako puno vremena i angažmana. Ljudi su u dugim desetljećima totalitarizma bili usmjereni na konformizam i pasivnost. Vlastiti angažman, kreativnost i spremnost na osobno preuzimanje odgovornosti su zakržljali. Nedostajale su mogućnosti višeg obrazovanja, prostori duhovnog i socijalnog iskustva, umreženost civilno-društvenih struktura na kojima se moglo participirati. U dugom razdoblju totalitarizma društvo je bilo atomizirano i demoralizirano. Podrazumijevalo se da se svatko, individualno, trebao nekako «snaći» u različitim područjima života. Središnji crkveni problem vidimo stoga u činjenici da se Crkva gotovo svugdje trajno zadržava u geto-poziciji prema društvu. Ovaj način življenja nadiđene kršćanske subkulture, koja se sakriva u katakombe, bio je potreban za preživljavanje u uvjetima totalitarizma, ponajprije zbog komunističkih napada, i bio je društveno djelotvoran. U današnjim, pluralističkim uvjetima zadržavanje u geto-poziciji, glede mišljenja i vladanja, vodi gubitku društvene važnosti i slabljenju identiteta. U otvorenom, pluralističkom društvu nitko se ne bori protiv stanovnika koji žive u katakombama, ali ih se niti ne uzima u obzir ako se ne uključe aktivno i znalački u društveno formiranje mišljenja i odlučivanja.

Gledano s naših pozicija, pored promjene stavova, potrebo je isto tako puno znanja i spretnosti ako želimo efikasno stupiti u društvenu javnost. Kao negativnost valja istaknuti da je Crkva u postkomunističkim zemljama - s iznimkom Poljske – usidrena prije svega u slabijim redovima i onima koji su daleko od obrazovanja, a pristup višoj izobrazbi je osvjedočenim kršćanima u vrijeme komunističkog totalitarizma bio namjerno otežan. U društvima transformacije u srednjoj Europi manjka i dalje kršćanska nazočnost u

¹⁵ Ova je skica bazirana posebno na studiji Miklósa Tomke i Paula M. Zulehnera, koja je navedena u bilješci 1, te na najnovijim rezultatima, koje je M. Tomka referirao na simpoziju u Bratislavi. Realna procjena, iznutra, praškog kardinala-nadbiskupa: M. VLK, «*Also avanti!*» *Christentum und Kirche im Gegenwind der Zeit*, Leipzig, 1999.

intelektualnim ambijentima i onima koji formiraju kulturu. Među vodećima u privredi, politici i medijima jako je malo kompetentnih kršćana. Društvo to javno govori, ali je naučeno na to i želi da tako i nadalje ostane (ako ne želimo biti iluzionisti i sanjati o obnovi «kršćanskog državnog poretka»). Za teške zadatke i žestoke sukobe na relevantnim društvenim poljima (politika, privreda, mediji, umjetnost) često nedostaje potrebna stručna kompetencija i unutarnja spremnost.

Ovakvi krivi stavovi i praksa dodatno su potpomognuti ograničenim poimanjem kršćanske vjere i kršćanske prakse: vjera je previše ograničena na izvršavanje određenih vjerskih formula te na držanje tradicionalnog, ljudima bliskog kataloga moralnih zapovijedi i zabrana, vjerske prakse, koja se sastoji od osobne pobožnosti, posjete crkvi i karitativnog pomaganja. Ova pozicija formira prije svega crkveno naviještanje i odgovara društvenim očekivanjima. Činilo se sve, ne samo u vrijeme komunizma, kako bi vjera i Crkva bili ograničeni na privatno područje. Na temelju dugih povijesnih iskustava u Crkvama i van njih prisutna je duboka skepsa, čak do negiranja jačeg političkog upliva Crkve. Suradnja na formiranju humanijeg društva u modernim otvoreno pluralističkim uvjetima, kao bitna i aktualna dimenzija življene kršćanske vjere, gotovo da nije artikulirana, a nedostaju i solidni koncepti i realistička metodologija za njihovo ostvarenje.

Glede vidno različitog razvoja vjerske vitalnosti u postkomunističkim zemljama srednje Europe nakon preokreta – većinom stabilna crkvena vitalnost u Poljskoj, pojačana crkvena vitalnost u Slovačkoj i Poljskoj, marginalna, nakon preokreta padajuća crkvenost u Češkoj, Istočnoj Njemačkoj i Estoniji – htio bih formulirati jednu hipotezu: za životnu važnost, a tako i vitalnost kršćanske vjere, inkulturacija mogla bi biti odlučujuća. Nije li trajna ili povećana kršćanska vitalnost ograničena na one zemlje u kojima je uslijedila nacionalna inkulturacija katoličke vjere? Vidimo tu nacionalnu ukorijenjenost kao dragocjenu, ukoliko nije nacionalistički ograničena i ideološki nadiđena. Svakako, vrijedno je pažnje da je ta inkulturacija uslijedila uglavnom u predmodernom seoskom obliku. Kako ove inkulturacije u procesu modernizacije i industrijalizacije, urbanizacije i globalizacije ne bi izgubile na snazi i važnosti, morala bi se upotrijebiti dana vitalnost da se kreativno i snažno oplemeni inkulturacija kršćanske inspiracije u modernom, industrijskom i post-industrijskom, gradskom životu.

Iskustva stečena tijekom petnaest godina putovanja između «Zapada» i «Istoka» dovela su me do sljedećih pitanja i inicijative: duhovne, društvene i crkvene različitosti između dijelova Srednje Europe koji su tako dugo bili podijeljeni, a sada su ponovo srasli, ostat će još neko vrijeme. Kod središnjih se

izazova pak moramo boriti, s jedne i druge strane nekadašnje linije razdvajanja, s istim problemima. U teškim uvjetima, npr. Češke, pokazuju se neuljepšane i nezaštićene od tradicionalnih fasada, kao kroz povećalo, društveno-etičke, kao i crkvene tendencije, manjkavosti i neriješeni problemi, koji bi i kod nas bili jako vrijedni pažnje; budući da su još prekriveni i zamagljeni, bivaju previšeni ili potisnuti. Tako smo kod srži postavljene teme: Što je s duhovnim korijenima i perspektivama u državama srednje Europe, i u cijeloj Europi, kako stoje stvari glede snage i plodova vjere, glede odnosa sa živim Bogom, kako Crkva služi ljudima, kakav je njezin odnos s Bogom i kako je potvrđivanje života glede vjerodostojnosti i vitalnosti Crkve te je li ova relevantna?¹⁶

3. Socijalno-etički izazovi u kontekstu globalizacije¹⁷

Sada moguće ujedinjenje i novo formiranje Europe mora se događati pod teškim okvirnim uvjetima. Globalno su u tijeku dramatične promjene, iz kojih se ne može jednostavno isključiti. Slogan «globalizacija» označava odlučujuće događaje našeg vremena. Možemo ga usporediti s «industrijskom revolucijom» u 19. st., a trenutno se događa druga tehničko-ekonomska revolucija, ali i kulturna, vjerska i «etička» revolucija, koja je započela vodećim tehnologijama elektronske informatičke tehnike, telekomunikacijom i znanostu o životu. Tako se masivno i ireverzibilno mijenjaju dosadašnje privredne i društvene strukture, ali i svijest i način djelovanja. Bitni procesi istraživanja i privrede postali su globalni. Elektronska telekomunikacija, brzi protok informacija, robe, usluga i kapitala po cijelom svijetu omogućavaju - a gigantski troškovi razvoja i uređaja zahtijevaju - umrežavanje na velikim prostorima i transnacionalna tržišta. Ekonomski i politički su tako karte na cijelom svijetu ponovo izmiješane. Šanse,

¹⁶ K. KOCH, An den Rand gedrängt oder Salz der Erde?, u: A. KRÍŠTAN, H. RENÖCKL, (izd.), *Kirche und Gesellschaft*. Internationales Symposium 24.-26. April 1998. an der Südböhmischen Universität Budweis, Budweis-Würzburg, 1999., str. 33-35. S pogledom na Katoličku Crkvu u Njemačkoj: K. GABRIEL, *Christentum zwischen Tradition und Postmoderne*, Freiburg, 1992., str. 121-192.

¹⁷ H. RENÖCKL, Sozialethik und Europa-Integration, u: S. BALOBAN, A. RAUSCHER (izd.), *Herausforderung Europa. Die Christen im Spannungsfeld von nationaler Identität, demokratischer Gesellschaft und politischer Kultur*, München, 2004., str. 99-107. Usp. S. BALOBAN (izd.), *Wirtschaftlich-soziale Herausforderungen in den Reformländern*, Zagreb, 2001. Iscrpnu literaturu na temu «globalizacije» ovdje nije moguće navesti. Vidi stoga: J. WIEMEYER, *Europäische Union und weltwirtschaftliche Gerechtigkeit. Die Perspektive der Christlichen Sozialethik*, Münster, 1998, jer su ovdje pitanja europske integracije izričito povezana s problemima Sjever-Jug, te: K. HOMANN, P. KOSLOWSKI, CH. LÜTGE (ur.), *Wirtschaftsethik der Globalisierung*, Tübingen, 2005. Autentične perspektive nobelovaca: A SEN, *Ökonomie für den Menschen. Wege zu Gerechtigkeit und Solidarität in der Marktwirtschaft*, München, 2000. (Development as Freedom, New York, 1999.). J STIGLITZ, *Die Schatten der Globalisierung*, Berlin, 2002. (Globalization and its Discontents, New York, 2002.); R. ELM, *Ethik, Politik und Kulturen im Globalisierungsprozess*. Eine interdisziplinäre Zusammenführung, Bochum, 2003.

tereti, središta odlučivanja, radna mjesta, nanovo se dijele na cijelom svijetu. Velike «seobe naroda», dragovoljna mobilnost i nedragovoljne migracije prate ove procese. Kao i u 19. st. neće biti moguće zadržati ove procese. Pokušat će ih se formirati donekle humanije te izbjeći, ili barem ublažiti, cijeli niz šteta, prije nego se ove procese aktivno i odgovarajuće obuhvati i na njih reagira kompetentnim formiranjem. Ako pred tim zatvorimo oči, ili ih probamo defenzivno blokirati, propadaju šanse formiranja i tijekom ovih promjena dolazi do prestanka solidariziranja i socijalne brutalnosti.

Jaka «globalizacija» ne događa se samo tehničko-ekonomski, nego i u svijesti, i kulturalno. Informacije uglavnom procure preko elektronskih medija slike, primjeri života, vjerske ideje i stavovi iz cijelog svijeta infiltriraju se od dječje dobi u našu svijest i mijenjaju stavove i modele ponašanja. Unutra i vani nema više «zatvorenih svjetova». Nova situacija donosi i novu «etičku globalizaciju». Iz globalnog ekonomskog umrežavanja slijedi globalna socijalna odgovornost u novoj kvaliteti. A «etička globalizacija» znači još bitno više: elektronička tehnika informiranja, telekomunikacija, genetska i biotehnika, globalizirana privreda, vrhunska su dostignuća novog programa vladanja prirodom i formiranja svijeta. Time su u zadnje vrijeme probijeni zvučni zidovi, u službu čovjeka i industrije stupile su snage koje pokreću svijet, upravljaju životom, genima, zrakom, morem i klimom. Mnogi ne osjećaju ovo «ukidanje granica» kao rastuću slobodu, nego se osjećaju tjeranima, izvana određivanima. Rastu razlike između siromašnih i bogatih, između «utjecajnih» i «nemoćnih».

Sve više nam postaju jasna dva lica znanstvene, tehničke i privredne efikasnosti. Nasuprot ugodnim poboljšanjima i novim mogućnostima stoje veliki troškovi, rizik i štete. «Priroda» nije više kao do sada stabilni, nedodirljivi okvir našeg života i djelovanja, koji sam sebe regulira. Odgovornost za eko-socijalno balansiranje, za kulturu života koja će biti moguća u budućnosti, leži na ljudskim plećima. Hoćemo li to pravovremeno shvatiti i hoćemo li osobno, i u društvu, pravovremeno činiti potrebno? Imamo li za to dostatno znanja, utemeljene nade i moralne snage?¹⁸ U ovim pitanjima i brigama primjetno je da vizije i programi novog vremena gube na plauzibilnosti, na snazi orijentacije i pokretljivosti. Temeljni društveni konsenzus opada. Hodamo i tapkamo «u magli» prijelaza u jednu još nejasniju «postmodernu», traže se pouzdani korijeni, nove orijentacije.

¹⁸ O socijalno-etičkim izazovima ekologije usp. K. GOLSER, *Verantwortlich für das Haus des Lebens*. Zum zehnjährigen Erscheinen der Enzyklika „Evangelium vitae“, Brixen, 2005., str. 17-68.; H. J. HÖHN, *Ökologische Sozialethik*. Grundlagen und Perspektiven, Paderborn, 2001.; F. J. RADERMACHER, *Balance oder Zerstörung*. Ökosoziale Marktwirtschaft als Schlüssel zu einer weltweiten nachhaltigen Entwicklung, Wien, 2002.

Odasvud navaljuju ekonomski pritisci, snage oslobođene globalnom tehničko-ekonomskom situacijom. Činjenica je: bez odgovarajućih privrednih temelja, nema dobrog života. Za budućnost Europe i njezinih oblika života potrebno je konkurentno znanstveno-tehničko-ekonomsko znanje i moć, ali isto tako znanje smisla i orijentacija, «mudrost» na istoj razini. Kod formiranja društva ne radi se o vlastitim zakonitostima i bez-osobnim kalkulacijama. U najnovije vrijeme potrebni su vjerodostojni odgovori na temeljna pitanja: Što je, što znači u aktualnoj europskoj i globalnoj poziciji, osobno, društveno, politički i ekonomski «sloboda»? Slobodarsko-pluralističke demokracije, s privredama koje su na natjecateljskom tržištu, grade na mogućnostima odlučivanja i formiranja za pojedinca, decentraliziranih ustanova, privrednih poduzeća i slobodnih udruga, kao i na njihovoj spremnosti za odgovornost. Otvorena demokratska društva i konkurentno tržište su društveni oblici organizacije odnosno postupci za postizavanje ciljeva i rješavanje problema. Koje si ciljeve, vrijednosti, solucije problema treba postaviti kao poželjne i dostojne čovjeka, kojih se prioriteta i razmjera treba pritom držati, ne rezultira automatski, nego je to ljudska, religiozna, kulturalna i politička zadaća razjašnjavanja, obrazovanja i vođenja. «Efikasnost» nije lebdeća samosvrha, nego se odnosi na razumne i odgovorne ciljeve i vrijednosti i na njima se mjeri. Bez humanih ciljeva, vrijednosti i reda za tehničko znanje i moć, efikasnost postaje besciljna i besmislena, a tako i neodgovorna.¹⁹

Ono što najviše dovodi u pitanje efikasnost i uspjeh, slobodu, smisao i ljudsko dostojanstvo, jesu granična iskustva nemoći u svakidašnjici, udari sudbine, siromaštvo i marginalizacija, neizbježno starenje i umiranje. Mnogo toga je u našoj civilizaciji kasne moderne lakše shvatiti od kompenzacije, potiskivanja, ignoriranja ograničenosti, kao iluzije neograničene sposobnosti efikasnosti («Full Power and Wellnes for ever», «Anti-Aging»). Potiskivanje ili kompenziranje slabosti i ograničenosti ne vodi slobodi. Bez integracije neizbježnih granica, slabosti i trpljenja, ljudske ograničenosti općenito - u osobne i javne oblike života - ne uspijeva nijedna kultura življenja.

U diskusiji o europskim vrednotama i ciljevima javljaju se tendencije sekularizacije, omalovažavanja, guranja u stranu kršćanskih priloga za kulturni identitet Europe.²⁰ Može li naš život, privatni i društveni, uspjeti ako isključimo

¹⁹ Opširnije: H. RENÖCKL, Ethische Fundamente und Orientierungen für die Wirtschaft, u: H. HOFINGER, A. KARNER, C. STEINDL (izd.), *Genossenschaften und Bürgergesellschaften. Perspektiven für eine moderne Kommunikation der Genossenschaftsidee*, Wien, 2005., str. 159-183.; H. RENÖCKL, Umfassende Regionalentwicklung wesentlich für die Zukunft Europas. Sozialethische Wegzeichen, u: R. PRIEWASSER (ur.), *Dimensionen der Umweltwirtschaft. Festschrift A. H. Malinsky*, Linz, 2005., str. 329-344.

²⁰ Usp. A. RAUSCHER, Die Maxime „Religion ist Privatsache“, u: A. RAUSCHER (izd.), *Die Bedeutung der Religion für die Gesellschaft. Erfahrungen und Probleme in Deutschland und den USA*, Berlin, 2004., str. 89-107.

najdublja pitanja našeg transcendentnog porijekla i budućnosti? Očita je opasnost da bez ukazivanja na transcendentno dolazi do precjenjivanja ili uopće generaliziranja pojedinih vrednota kao što su npr. moć, značenje, novac, efikasnost, konzum, mladost, spolna aktivnost, i to s fatalnim posljedicama. Jasno je da bez ukazivanja na transcendentno rastu cinizam, rezignacija i gubitak orijentacije. U svojim idejama o transcendentnom porijeklu i budućnosti čovjeka i svijeta, velike vjerske tradicije čovječanstva imaju različite odgovore na posljednja pitanja čovjeka. Transcendencija može relativizirati stvarnost svijeta i konkretnih ljudi, osiromašujući ih, ili im pridavati eminentno veću važnost, proširujući perspektivu preko zemaljske faze života. Biblijsko kršćansko stajalište predmnijeva - za razliku od npr. nekih dalekoistočnih ili ezoteričnih ideja i procjena života, svijeta i svakog čovjeka - i teške putove i zahtjeve osobnog i društvenog formiranja života, i daje utemeljenu nadu i poslije smrti.

U današnjem jednostranom potrošačkom društvu efikasnosti puno je onih koji drže ovakva razmišljanja suvišnima. Mnogi se ljudi daju jednostavno tjerati i rasuti od ponuđene propagande potrošnje i medija. Ali ne postaje li život neizrecivo ravan i banalan, hladan i brutalan, ako previdimo da specifično ljudsko, kao sposobnost govorenja, mišljenja, ljubavi, raste u obraćanju i dobrohotnom odnosu, da se važne stvari u životu ne može načiniti, iznuditi, proračunati, kupiti, da je sloboda neodvojivo povezana sa odgovornošću, jer se naše najdublje porijeklo i naš konačni spas temelje u Božjoj naklonosti koja nam izlazi ususret? Iz perspektive socijalne etike, za Europu, koja će biti spremna za budućnost, trebamo nove sinteze. Ne vode nas naprijed ni jednostrana usmjerenost na efikasnost i potrošački mentalitet, ni alternative, pa ni, u crkvenim krugovima proširena, naivno-romantička polemika protiv tehničko-ekonomske efikasnosti. Danas nam je potrebno još više natjecateljskog tehničko-ekonomskog znanja i moći, koje bismo – znatno uspješnije nego ranije trebali usmjeriti na ciljeve i načine dostojne čovjeka. To je razlika između znanja i - u biblijskoj i mnogim drugim kulturnim tradicijama naglašavanje - «mudrosti»: svjesna pozornost za ne-skraćenu cjelinu ljudskog života i za zajedničko dobro, kako bi se moglo bolje razumjeti bitne dimenzije i činjenice, prioritete, proporcije i kontekste za uspijevanje ljudskog, i kako bi se moglo na njih paziti u praksi.

4. Socijalna država – budućnost Europe?

Ne samo globalno, nego i u Europi, povećavaju se razlike između siromašnih i bogatih, između dobitnika i gubitnika preokreta i globalizacije, između onih koji profitiraju ili gube. I u europskim zemljama, gdje su izričiti državni ciljevi visoki socijalni standardi, događaju se promjene, koje uzrokuju kritike kao „smanjenje socijale“ i razaranje socijalne države. Utemeljena je zabrinutost, da će tijekom eurointegracije i globalizacije biti izgubljena socijalna kvaliteta. U našem kontekstu, radi se o načelnoj orijentaciji, ne o dnevnoj politici. Naravno da je protiv temeljnih kršćanskih vrednota, kao i protiv ljudskog dostojanstva i općeg dobra, ako slabi i potrebiti, koji si ne mogu sami pomoći, budu prepušteni vlastitoj nevolji, bez pouzdane mreže solidarnosti i dovoljno pomoći. Bilo bi uskogrudno poistovjetiti socijalnu državu s državnom socijalnom pomoći i opskrbom. Još je važnije brinuti se apriorno za prosperitetnu privredu sa socijalnim i ekološkim standardima, za pravu jednakost šansi i participiranje sviju, te tako unaprijed minimalizirati nastajanje ovisnosti marginalizacije, potrebe za pomoću i bijede. Shvatiti „socijalno“ kao opskrbljivanje, može isto tako značiti igru moći funkcionara i pomoćnika, ovisnost i pasivnost. Trenutno su tendencije kod mladih ljudi socijalni pozivi, skrb za druge. Mnogi žele pomoći, biti potpora, njegovati bolesne, i to je pozitivno. Ali trebali bismo isto tako mnogo sposobnih i angažiranih ljudi, a imamo ih premalo, koji su spremni kompetentno i uporno raditi na stručnoj i etički dobroj izgradnji društva i privrede.

Kako je zapravo došlo do razvoja europskog modela socijalne države? Ovdje mogu samo prisjetiti na neke kontekste: povod za socijalno pitanje bila je industrijska revolucija u 19. st. Odgovarajući suvremenom programiranju došlo je tada zahvaljujući činjenici da su bile spremne za upotrebu ključne tehnologije (parni stroj, alatni strojevi, željeznica) do ogromnih povećanja efikasnosti i koncentracije na području proizvodnje, što je za posljedicu imalo dramatične ekonomske, društvene i mentalne promjene. Oznaka „industrijska revolucija“ posreduje nam silinu tih promjena koje stoje u srcu svega, te s tim povezane društvene promjene. S jedne strane, imali smo zahvaljujući strojno-industrijskoj proizvodnji jako puno dobara za nižu cijenu, kojoj ručna proizvodnja nije bila konkurentna, a s druge strane, iskorijenjeni i osiromašeni veliki dio stanovništva (proleterijat). S kršćanske strane se reagiralo intenzivnom karitativnom pomoći u nevolji, već rano su nastali kršćanski socijalni pokreti. Ali sa službene crkvene i teološke strane došlo se tek sa zakašnjenjem, dugo poslije marksističke mobilizacije, do odgovarajuće dijagnoze ovih promjena i do katoličkog socijalnog nauka, s njegovim klasičnim principima i odgovarajućom

dvostrukom strategijom o reformi duha i struktura za humano oblikovanje društva. Bitno strukturalno postavljanje „skretnica“ već se bilo dogodilo kroz radničke pokrete, uglavnom formirane marksistički ili socijalističko-revizionistički, s jedne strane, a s druge strane, socijalnim zakonodavstvom vlada država koje su razmišljale o društvenoj stabilnosti. Crkve i njihove teologije su se ogriježile svojim kašnjenjem.

Dvadeseto je stoljeće bilo za Europu mračno stoljeće. Naš je kontinent uglavnom razoren ratovima i ljudskim katastrofama. Bitni uzroci su bili totalitarni ljudski nauci nacionalizma, komunizma, nacionalsocijalizma sa njegovim ludilom rase. Mnogi milijuni ljudi su ubijeni u tehnički uspješno vođenim ratovima, u logorima nacionalsocijalizma i komunizma, tjelesno i duševno su osakaćeni, milijuni su protjerani, nemjerljive kulturne i materijalne vrednote su uništene. Unatoč očajničkom položaju nakon ovih strašnih katastrofa i unatoč žalosnim ljudskim i materijalnim gubicima, poslije rata uspjelo se s mnogim perspektivnim zamislama zahvaljujući hrabrom i dalekovidnom povezivanju snaga. Odlučujuću su ulogu pritom odigrale kršćanski usmjerene osobe. To vrijedi i za početak ujedinjenja Europe, kao projekta mira poslije strašnog rata: Maurice Schuman, Konrad Adenauer i Alcide de Gasperi su podložili, kao prvoj novoosnovanoj europskoj instituciji, rudarstvo i proizvodnju željeza i čelika, industrije važne za naoružanje, i tako su je izuzele nacionalnom raspolaganju, koje je stalno uključivalo europske narode u ratove. Korak po korak išlo se s ujedinjenjem Europe, zemljopisno i sadržajno, do trenutnog međustanja „gradilišta Europe“.

U Njemačkoj i Austriji razvijen je, kao svjesna alternativa nacionalsocijalističkoj i komunističkoj diktaturi, privredni model «socijalne tržišne privrede». Svjesno se htjelo postići konkretno vidljivo uključivanje ljudi u društveni i privredni razvoj, pravičnu raspodjelu šansi, opterećenja i plodova preko određenih struktura i sustava upravljanja. Ovisno o tradiciji, razvoj je u drugim zemljama bio različit, u ovom kontekstu ne možemo ići u pojedinosti, ali bitni elementi socijalno upravljane tržišne privrede postoje u većini europskih država, što je jasna razlika u odnosu na SAD, a tek pravo na azijske odnose. Koncepti i realizacija u Njemačkoj i Austriji slični su u bitnim točkama, ali nisu isti. U Njemačkoj su izrađeni solidni teoretski temelji, u Austriji je bila više pragmatična procedura.

Za Austriju je specifična institucija «socijalnog partnerstva» (redoviti susreti predstavnika privrede, radnika i poljoprivrednika s različitim formalnim i neformalnim kompetencijama) za iznalaženje rješenja glede interesa i reguliranje konflikata. Prva usmjerenja za ovo plod su razgovora austrijskih vodećih snaga iz tada zavađenih političkih stranaka, na ulicama

koncentracijskog logora Dachau već 1938. god., nakon što je Austrija nasilno pripojena nacionalsocijalističkoj Njemačkoj. Tada je došlo do sporazuma: ako Austrija opet bude slobodna, treba raditi bolje i radije za pregovaračkim stolom nego na ulici dogovarati i izrađivati različite političke pozicije i interese. Iz ovoga je nastao uspješan model, vrijedan pažnje: ljudi su osjetili da nijedna skupina nije isključena, da su tereti i prednosti pravedno podijeljeni, a sredstva, koja su bila skromna, i snage nisu bili upropašteni ili rasuti ili upotrijebljeni u međusobnim sukobima. Stoga su ljudi radili s nutarnjim zadovoljstvom i punim elanom, te stvorili iz nevolje i razaranja zemlju blagostanja i visoke životne kvalitete. Orijentacija na socijalno partnerstvo i socijalnu tržišnu privredu, akcija za zajedničke ciljeve, u posljednjim su desetljećima postali slabiji i teži, dijelom zbog unutarnjih razvoja u krivom smjeru, dijelom zbog povećanih širih razvoja u znanosti, tehnici i privredi.

U svijetu rada, koji je bitan za ljudsko dostojanstvo, razvoj i osiguranje egzistencije, događaju se trenutno dramatične promjene, koje nas stavljaju pred teške zadatke.²¹ Smatram pogrešnom tezu da nam ponestaje posla, te se moramo pomiriti s velikom nezaposlenošću. Ako rad prikladno definiramo: kao rješavanje problema, kao izradu i posredovanje proizvoda i usluga za razvoj i poboljšanje života i za humano oblikovanje svijeta, onda sigurno nemamo manjak rada. Načelno, ne postoji ni manjak kapitala i ostalih resursa. Ali mi smo u teškim prijelaznim fazama, za mnoge važne zadatke nedostaju transformacije u radne pakete, pretpostavke u svijesti i na razini struktura i sustava reguliranja da bismo mogli organizirati za to potrebne financije i ostale resurse. Mnogo je toga blokirano nadiđenim, nefunkcionalnim shvaćanjima i strukturama i kratkotrajnim sebičnim interesima. Potrebna je temeljita nova orijentacija ciljeva i temeljito novo ustrojstvo resursa i sustava reguliranja.

Sjetimo se samo potrebe za novom podjelom rada, kako je to u našem tekstu skicirano (istraživanje/razvoj, proizvodnja i usluge) u europskom globalnom području i na svijetu, sjetimo se izazova demografije (potpuno različite piramide starosti u bogatim i siromašnim zemljama) i migracije. Malo koristi, i samo kratkoročno, zatvarati pred tim oči i granice. Moramo se stručno i ljudski kompetentno postaviti prema poziciji konkurencije, kako bismo postigli ravnotežu razvoja i novo pozicioniranje naših zemalja. Pravovremeno djelovanje otvara prostore i pomaže umanjiti štete i prisile. Europa bi bila dovoljno velika i dovoljno kompetentna za razvoj europskih kulturnih, socijalnih i ekoloških standarda spremnih za budućnost, i mogla bi iste obraniti u globalnoj konkurenciji.

²¹ Usp. Ch. BUTTERWEGGE, *Krise und Zukunft des Sozialstaates*, Wiesbaden, 2005.

Probleme stvara činjenica da će u dogledno vrijeme biti jedva moguće zadržati domaći globalni kapital kod kuće, te iz činjenice razdvajanja sfere kapitala i stvarne privrede. Dolazi do neravnopravnog položaja između jačih i slabijih područja koja su izložena konkurenciji, između onih koji djeluju transnacionalno, i od toga imaju problematične prednosti, i onih koji nemaju tih mogućnosti, kojima je teško, kao i između skupina poduzetnika te između poduzeća. Institucije i vodeće snage radnika, kao i manjih poduzetnika i poljoprivrednih pogona, tu su u teškim problemima i često ne izlaze na kraj. Kruta obrana naslijeđenih prava i pozicija ne osigurava uvijek čak ni samu poziciju tako zastupljenih i ide na štetu onih koji su slabije zastupljeni ili uopće nisu zastupljeni. Od pomoći je jedan spoj jasnih, stvarnih i ljudski plodnih ciljeva, s polaganim tempom, te fleksibilnost s mjerom.

Svjesno smo ukazali na uspjehe socijalne tržišne privrede i socijalnog partnerstva. U našim zemljama moramo dobiti ili ponovo steći društveno temeljno osvjedočenje da tereti, šanse i rezultati, pa i kod bolnih promjena, budu pravično razdijeljeni. Samo tako unose ljudi svoje odgovarajuće sposobnosti i jakosti. U protivnom dolazi do dramatičnih ispada i troškova, do gubitka motivacije i konkurentnosti, koje odgovarajuće smanjuju europsku konkurentnost u globalnoj konkurenciji. Ponavlja se činjenica da dolazi do ružnih prizora, naime, da se propusti pripisuju slabijima, a u isto vrijeme prednosti moćnijima i bogatijima, što se legitimira pozivanjem na slobodu. Samo poštenje kod podjele tereta i prednosti, te prava participacija, osiguravaju dugoročno potrebnu motivaciju i snagu za rješavanje problema, kao i dovoljnu jakost, a tako i opće dobro.

Ova dostignuća, «socijalna tržišna privreda» i akcija svih za jasne zajedničke ciljeve, stoje pred novim iskušenjima tijekom europske integracije i globalnog umrežavanja: eko-socijalna politika reda ne može se jednostavno gurnuti u stranu, već je treba u vlastitom općinskom, regionalnom i državnom području prilagoditi datim okolnostima i provoditi dalje na europskoj razini. Budući da se bitni ekonomski, znanstveni i tehnički razvoji, s odgovarajućim socijalnim i ekološkim posljedicama, sve više provlače transnacionalno, ukazuje se potreba za djelotvornim institucijama i sustavima reguliranja za osiguranje socijalnih, kulturnih i ekoloških standarda na svjetskoj razini. To će, pak, moći biti ostvareno samo korak po korak, u teškim sukobima interesa, i stoga se ne može očekivati već u skoroj budućnosti. S 450 milijuna stanovnika i jakim ekonomskim kapacitetima, EU je dovoljno jaka da u vlastitom području razvije odgovarajuće socijalne i ekološke standarde, i dokaže se u globalnoj konkurenciji. Sve govori u prilog tome da imamo, odnosno razvijamo, europske modele društva i privrede, za natjecanje s američkim, odnosno azijskim

modelima! Spajanje sposobnosti i snaga ljudi u Europi istinita je šansa za budućnost! Trebalo bi stoga pravovremeno uspjeti nadići kratkovidna zapetljavanja u partikularne interese, te u zemljama Europe, s još jako različitim tradicijama, mentalitetima, strukturama i metodologijama, formirati stabilan zajednički nazivnik, čuvajući supsidijarnost.²²

5. Kako je s crkvenom obnovom?

U zadanoj temi govori se direktno o aspektu «crkvene obnove», koja je u stručnoj nadležnosti pastoralnih i fundamentalnih teologa.²³ Iz perspektive socijalne etike treba reći: crkvena dimenzija duhovne obnove jako je bitna, i u danoj situaciji žurna. Stoga se ne možemo odreći kršćanske inspiracije i socijalno-etičke orijentacije.²⁴ Najprije treba imenovati, s obzirom na siromašnu nadu i siromašnost orijentacije nakon potrošene paradigme prometejskog napretka moderne, potrebu utemeljene nade. Ovdje se mora nanovo dokazati biblijsko-kršćanska inspiracija. Onda moramo razmisliti koliko jako utječu nesigurnost i preopterećenost cijelim teretom tekućih promjena na nazadovanja i ranjivost, na osobne i političke „kratke spojeve“. Nisu dovoljni intelektualni odgovori i pojedinačna pomoć. Posebno su potrebne, i od pomoći ljudima, prateće kršćanske zajednice koje podupiru, inspiriraju, ohrabruju i orijentiraju. Jedva da bi bio nadomjestiv veliki i nesebični angažman kršćana i Crkvi u socijalno-karitativnoj službi, u življenoj ljubavi prema bližnjemu. S radošću se može konstatirati da je ovaj angažman općenito prihvaćen i cijenjen.

²² Usp. Ch. CALLIESS, *Subsidiaritäts und Solidaritätsprinzip in der Europäischen Union*, Baden-Baden,²1999.

²³ Daju retrospektivu i pokušavaju dati perspektivu: A. MÁTÉ-TÓTH, P. MIKLUŠČÁK, *Nicht wie Milch und Honig*, Unterwegs zu einer Pastoraltheologie Ost(Mittel)Europas, Ostfildern, 2000.; J. WANKE (izd.), *Wiedervereinigte Seelsorge. Die Herausforderung der katholischen Kirche in Deutschland*, Leipzig, 2000.; J. WANKE, *Neue Herausforderungen – Bleibende Aufgaben. Pastorale Akzente in postsozialistischer Zeit*, Leipzig, 1995. Jedna živa duhovna perspektiva: SOZIALWERK DER ACKERMANN-GEMEINDE e.V. (izd.), *Patrone Europas. Vision und Auftrag der Kirche im dritten Jahrtausend*, München-Prag, 2004. Usp. i: H. KRÄTZL, *Im Sprung gehemmt. Was mir nach dem Konzil noch alles fehlt*, Mödling, 1998.; J. JUHANT, *Globalisierung, Kirche und postmoderner Mensch*, Münster, 2005.; P. SLOUK, Plädoyer für eine unaufdringliche Zeugenschaft. Überlegungen zur (Neu)Evangelisierung, u: *PThl 2* (2003), str. 137-143. Ponavljam opasku: Teška pastoralna situacija u postkomunističkim zemljama, prije svega u najtežim zonama (Češka i Istočna Njemačka), pokazuje neskriveno i kao pod lupom tendencije i izazove koji bi, i u navodno još boljim situacijama na «Zapadu», bili vrijedni pažnje.

²⁴ Katolička socijalna etika treba, s jedne strane, temeljito upoznavanje svoje velike tradicije, a, s druge strane interdisciplinarno izrađene priloge glede novih izazova. Dobar uvod u temelje: A. ANZENBACHER, *Christliche Sozialethik. Einführung und Prinzipien*, Paderborn, 1998.; jedan novi kompendij: M. HEIMBACH-STEINS (izd.), *Christliche Sozialethik. Ein Lehrbuch*, sv. 1: Grundlagen, Regensburg, 2004.; sv. 2: Konkretionen, Regensburg, 2005. Usp. A. RAUSCHER, *Kirche in der Welt. Beiträge zur christlichen Gesellschaftsverantwortung*, sv. 3, Würzburg, 1998., str. 139-222.

S druge strane, glede oblikovanja društva, Crkve i kršćani izgubili su na snazi, ali i tlo pod nogama. Crkvama i kršćanima nije se lako snaći u pluralističko-dinamičkim odnosima na prostoru Europe, razumljivo je to u zemljama tranzicije, ali se to događa i na Zapadu. Jednostavno ponavljanje vrlo ispravnih principa i formula, kao i tradicionalni način naučavanja odozgo, imaju malo odjeka. Zahtjevni imperativi, kao i dobro zamišljeni apeli, u 20. su stoljeću politički i vjerski inflatorno istrošeni. Naša visokorazvijena društva, kompleksna i globalno umrežena, ekonomski, znanstveno, tehnički i medijalno formirana, nisu jednostavna za shvatiti, a još je teže na njih konstruktivno utjecati. Na području društva, kulture, politike, privrede, pa i prema nevolji i bijedi, nije dovoljno samo imati dobru nakanu, apelirati, tražiti. Potrebno je ispravno obuhvatiti relevantne snage i kontekste, ako želimo kompetentno su-oblikovati i optimalno pomoći.²⁵ Bečki satiričar Karl Kraus je tu činjenicu jednom ovako zaoštrio: Dobro zamišljeno je suprotno od dobra («Gut gemeint ist das Gegenteil von gut!»).

Trebamo stabilne, interdisciplinarno izrađene koncepte, poučne programe obrazovanja i realne strategije implementacije za perspektivno humano oblikovanje društva. Na područjima znanosti, privrede, kulture, politike, medija, koja su za društvenu budućnost posebno relevantna, posebno među vodećim snagama imamo trenutno malo angažiranih i kompetentnih kršćana. Kao što je već spomenuto, na početku ujedinjenja poslijeratne Europe, stajali su političari s jasnom kršćansko-humanom motivacijom. Sada, kod novog oblikovanja cijele Europe, nakon propasti totalitarnog komunizma, imamo kršćanski angažman, ali ipak diskretan. Mnogima je preokret previše naporan, tendencija je povlačenja u poznata „gnijezda“, puno se jadikuje i polemizira. S obzirom na biblijsku scenu oluje na moru, treba pitati: Ohrabruju li i omogućavaju crkvene direktive, kršćanska duhovnost, pastoral i naponi oko obrazovanja, veslanje i kormilarenje u ovim teškim vodama i među visokim valovima društvenih promjena?

Da ne bude nesporeda: u mnogim komunističkim, kao i «zapadnim» zemljama srednje Europe, mnogi zaređeni u duhovnim službama - redovnici, redovnice i laici - u crkvenom prostoru, kao i u osobnom i u javnom životu, često u teškim uvjetima, svakodnevno čine velike stvari. Anakronističke strukture, koje ni izdaleka nisu dovoljne za izazove sadašnjosti i budućnosti, očito blokiraju crkvenu vitalnost. Usprkos povećanom zanimanju za transcendenciju,

²⁵ Tijekom pripreme Srednjoeuropskog katoličkog dana 21.-23.5.2004 održan je dobro posjećen simpozij 28.-30.1.2004 u institutu Schloss Puchberg kod Welsa, s naslovom „Gesellschaft und Kirche im Umbruch – kirchliche Mitwirkung am Zukunftsprojekt Europa“, koji je sadržajno suoblikovan i potpomognut od našeg Srednjoeuropskog udruženja za socijalnu etiku (Mitteleuropa-Sozialethik-Vereinigung).

mnogi ljudi modernističkog i postmodernističkog mentaliteta ne nalaze put do Crkvi, nemali broj napušta Crkve, što je tragično s obzirom na ogromnu potrebu inspiracije, nade i orijentacije u trenutnim šansama i krizama. Okriviti zbog toga samo ljude ili sekularizaciju, jednostrano je pripisivanje krivice, koje se jedva može opravdati, dok ne budu energično preispitane sve crkvene strukture, načini mišljenja, govor i načini komunikacije, odgovaraju li izazovima sadašnjosti i budućnosti, pomažu li ili blokiraju vjeru i crkvenu vitalnost.

U jednoj ekumeni humanosti,²⁶ koja nadilazi kršćanske Crkve, u otvorenoj, pluralističkoj «Novoj Europi», od vitalnih kršćanskih zajednica treba očekivati velike i nezamjenjive stvari ako se vjerodostojno žive biblijska sjećanja i obećanja, ako ih se može praktički iskusiti, ako se surađuje na kultiviranju života i društva koje je utemeljeno na dubokim korijenima, ako preopterećeni i dezorijentirani ljudi dobivaju pomoć, orijentaciju, ako ih se ohrabruje. Ne smijemo se pomiriti s marginalizacijom vjere i Crkve, a za veliku crkvenu obnovu nemamo mnogo vremena. Poslije fasciniranosti kako marksističkim, tako zapadnim ideologijama napretka, prazni prostori su jako opasni. Biblijska objava nas upozorava: Kada se ne uspije, nakon što su zli duhovi napustili kuću, udomiti u praznim prostorima bolji duh, onda se uspostavlja gori odnosi nego prije (usp. Lk 11,24-26). Biblijska opomena vjernicima, naročito odgovornima, oštra je: Tko drži ruku na plugu, a gleda unatrag, na stari posjed, na uobičajene načine, pozicije moći, umjesto da pravi plodne brazde naprijed, ne odgovara kraljevstvu Božjem koje se približilo (usp. Lk 9,62). Već gore spomenuta biblijska slika: «Veslanje, upravljanje na olujnom moru» u isto je vrijeme ohrabrujuća i oslobađa od iluzija: kršćanska vjera ne dozvoljava boravak u jučerašnjim lukama, odvajanje u geta ili navodne duhovne idile. Kršćanska vjera zahtijeva od nas da se usudimo izaći na vode olujnih promjena. Ako upotrijebimo sve sposobnosti za veslanje i upravljanje, možemo biti sigurni: nismo sami u čamcu, božanski Stvoritelj i Pratitelj gospodar je i nad olujama.

Prijevod s njemačkog: Karlo Višaticki

²⁶ Povećana socijalno-etička suradnja kršćanskih Crkvi daje nadu. Usp. publikaciju koja je naširoko interaktivno pripravljena i objavljena 2003. „Sozialwort des Ökumenischen Rates der Kirchen in Österreich“ i u tom kontekstu nastali zbornik: I. GABRIEL-ALEXANDROS, K. PAPADEROS-ULRICH, H. J. KÖRTNER, *Perspektiven ökumenischer Sozialethik. Der Auftrag der Kirchen im größeren Europa*, Mainz, 2005.

Literatura – glavni izvori:

- TOMKA, Miklós, MASLAUSKAITE, Aušra, NAVICKAS, Andrius, TOŠ, Niko, POTOČNIK, Vinko, *Religion und Kirchen in Ost(Mittel)Europa: Ungarn, Litauen, Slowenien*, Ostfildern, 1999.
- TOMKA, Miklós, ZULEHNER, Paul M., *Religion in den Reformländern Ost(Mittel)Europas*, Ostfildern, 1999.
- MÁTÉ-TÓTH, András, MIKLUŠČÁK, Pavel, *Nicht wie Milch und Honig. Unterwegs zu einer Pastoraltheologie Ost(Mittel)Europas*, Ostfildern, 2000.
- MÁTÉ-TÓTH, András, MIKLUŠČÁK, Pavel, *Kirche im Aufbruch. Zur pastoralen Entwicklung in Ost(Mittel)Europa – eine qualitative Studie*, Ostfildern, 2001.
- PRUDKÝ, Libor, ARAČIĆ, Pero, NIKODEM, Krunoslav, ŠANJEK, Franjo, ZDANIEWICZ, Witold, TOMKA, Miklós, *Religion und Kirchen in Ost(Mittel)Europa: Tschechien, Kroatien, Polen*, Ostfildern, 2001.
- MÁTÉ-TÓTH, András, *Theologie in Ost(Mittel)Europa. Ansätze und Traditionen*, Ostfildern, 2002.
- GABRIEL, Karl, PILVOUSEK, Josef, TOMKA, Miklós, WILKE, Andrea, WOLLBOLD, Andreas, *Religion und Kirchen in Ost(Mittel)Europa: Deutschland-Ost*, Ostfildern, 2003.
- SPIEKER, Manfred (ur.), *Katholische Kirche und Zivilgesellschaft in Osteuropa. Postkommunistische Transformationsprozesse in Polen, Tschechien, der Slowakei und Litauen*, Paderborn, 2003.
- SEPP, Peter, *Geheime Weihen. Die Frauen in der verborgenen tschechoslowakischen Kirche*, Koinótes, Ostfildern, 2004.